

Rozlúštenie Tannhäuserovského kódu

V stredoveku kontrolovala takmer všetky aspekty života, v dobrom i v zlom, katolícka cirkev. Pre tých, ktorí sa vzopreli niektorému z jej diktátov, bol život obzvlášť turbulentný. A ak trestné opatrenia cirkev nezaviedla okamžite, zaviedla ich spoločnosť. Prvá romantická opera Richarda Wagnera *Tannhäuser* (1845), ktorá sa odohráva v Durínsku v roku 1400, ponúka príbeh muža hlboko ovplyvneného takýmito obmedzeniami zo strany cirkvi aj spoločnosti.

1. decembra 2023 Národné divadlo Košice ponúklo veľkolepú premiéru nového naštudovania Tannhäusera, skladateľovej prvej rozsiahlej romantickej opery, ukotvené v skúmaní povahy lásky definovanej v rovine posvätnéj alebo profánnej, ako aj vykúpenia lásky prostredníctvom smrti. Tieto filozofické a teoretické myšlienky boli filtrované cez optiku náboženského zápalu tej doby.

Táto opera sa často opisuje ako bláznivý príbeh hlboko rozpolteného muža, ktorého trápi náboženská vina vyvolaná dvojitou túžbou chlipnou žiadostivosťou a čistou láskou. Košická inscenácia poskytla dôveryhodné vysvetlenie motivácií tejto postavy, vyhodila z okna teórie o stratégii vykúpenia a vytvorila alternatívny výklad, ktorý podľa mňa obstojí - alebo aspoň dáva vierohodný zmysel.

Wagnerov okruh, zoskupenie, ktoré vzniklo v roku 1876 okolo života a diela Richarda Wagnera, mal v tom čase veľkú moc na previtajúcej hudobnej scéne Európy. Syn veľkého skladateľa, Siegfried (tiež plodný skladateľ a umelecký riaditeľ Bayreuthských slávností v rokoch 1908 - 1930), bol z radov tohto mocného kruhu vylúčený kvôli svojmu dvojakému životu: o potomkovi jedného z najväčších nemeckých hudobných géniov sa vedelo, že je nie úplne utajený homosexuál, čo bolo tajomstvo, ktoré ešte aj začiatkom 20. storočia prinieslo rodine hanbu a posmech.

Tím stojaci za konceptom inscenácie v zložení Stanislav Trnovský, Roland Khern Tóth a Ondrej Šoth zvolil neortodoxný prístup k vysvetleniu Tannhäusera, a to prostredníctvom paralelného vedľajšieho príbehu podobne pohnutého života Siegfrieda Wagnera. V tejto verzii je teda Tannhäuser súčasne dvorným spevákom zo 14. storočia a zároveň telom i dušou Siegfrieda (1869 - 1930). Podobne aj ostatné úlohy mali svoje paralely v Siegfriedovom životopise, zverejnenom spolu s obsahom opery v bulletine k predstaveniu. Prelínanie časových období a kostýmy siahajúcimi od roku 1400 až po 30. roky 20. storočia nás udržiavalo na zakrivenej časovej osi, čo pomohlo tomuto naratívu uspieť.

Obsadenie Tannhäusera pozostávalo z ruských, gruzínskych, slovenských, českých a ukrajinských sólistov, zo zboru a baletu Národného divadla Košice a členov Slovenského filharmonického zboru. Orchester Opery Národného divadla Košice viedol Peter Valentovič.

Titulnú úlohu ohrozeného muža snažiaceho sa dodržiavať cirkevné i spoločenské pravidlá svojim jemným herectvom stvárnil tenorista Zurab Zurabishvili. Jedným z týchto pravidiel bolo oženiť sa a založiť rodinu, čo odkladal, až kým nestretol mladú Alžbetu; jej osud však neskôr spečatilo jej sebaobetovanie Panne Márii. Keď nespieval, Zurabishvili často pozoroval dianie z okraja javiska ako outsider.

Túto pozíciu "outsidera" opísal Trnovský v bulletine takto: "Osudová inscenácia Tannhäusera z bayreuthského leta 1930 [po ktorej Siegfried zomrel] je východiskom našej inscenácie. Siegfried Wagner reflektuje svoj život, v retrospektíve prežíva jeho zlomové udalosti a identifikuje sa tak s titulnou postavou. Tannhäuser je nielen rozorvaným hrdinom, oscilujúcim medzi dvoma pólmi lásky, ale i človekom, ktorého život je plný protikladov... V tom je podobný nielen Siegfriedovi, ale aj Richardovi Wagnerovi, ktorý začínal ako revolucionár [v rokoch 1849 - 1862 sa často ocitol vo vyhnanstve] a napokon sa stal symbolom nemecko-nacionálnych kruhov..." Pokiaľ ide o fakty zo

zákulisia, o Siegfriedovom utajenom živote a o detailoch predstavenia z roku 1930, ktoré predznamenovalo jeho smrť, píše Dr. Kevin Clarke.

Sopranistka Utarid Mirzamova v úlohe Alžbety svoj mohutný hlas využívala zručne, no bola by som si želala viac hmatateľného nadšenia v jej vstupnej árii *Dich teure Halle* a viac autentického sklamanie v záverečnej rozlúčke so životom - dlhej pomalej árii, ktorá potrebovala viac energie, aby bola presvedčivá. Mimoriadne expresívny výkon podal basbarytonista Pavol Kubáň ako Wolfram, ktorý využil svoju belcantovú techniku pri vynikajúcom stvárnení speváka/básnika s morálkou a ideálmi. Vynikajúca bola aj Myroslava Havryliuk ako Venuša, zvodkyňa a vládkyňa Venušinho pahorku, oblečená v smokingu ako Marlene Dietrich. Jej mohutný mezzosoprán úžasne zvládol túto náročnú rolu (spieva viac vysokých tónov ako mnohé sopranistky). Michal Onufer exceloval ako land gróf Hermann, rovnako ako Jana Hrubovčáková v úlohe Pastiera.

Pozoruhodná bola scéna Juraja Fábryho, ktorého predimenzované kulisy v každom dejstve takmer oklamali oči divákov: vysoké okná s výhľadom na mohutný les a horizontálny predel javiska zobrazujúci paralelnú realitu Venušinej libido-snovej scény a jej protipólu - viktoriánskej obývačky, sa presahovali rámec stredne veľkého proscénia. Veľký zbor a množstvo hráčov na dychové nástroje, ktorí hrali zo zákulisia spolu s kulisami, ktoré pohltili každý centimeter priestoru, dokázali vytvoriť ilúziu oveľa väčšieho divadla.

Duchom v tejto inscenácii bola Cosima Wagner, manželka Richarda (a dcéra Franza Liszta) a matka Siegfrieda. Oblečená v typickom odeve svojej generácie, s umne vyčesanými striebornými vlasmi, Cosima často stála na javisku a pozorovala každého, kto vošiel do honosnej vily Wahnfried, v ktorej Wagnerovci žili. V tejto nemej úlohe Cosimu elegantne stelesnila prísne vyzerajúca Beáta Drotárová. Cosima ako matriarcha rodiny a spoluzakladateľka Bayreuthských slávností obhajovala ich hudobné tradície a hodnoty ako predsedajúca kráľovná v spoločenských a profesionálnych kruhoch Liszta aj Richarda Wagnera.

Ako poctu Siegfriedovmu opomínanému prínosu do hudobného dedičstva Wagnerovcov pripravil košický inscenačný tím a operný súbor s orchestrom pod taktovkou maestra Valentoviča prekvapivý prídavok. Po veľkolepom finále Tannhäusera, v ktorom smrť oslobodila hlavného hrdinu od smrteľných hriechov, začal znieť tajomný zbor zo Siegfriedovej opery *Anjel mieru* z roku 1914, sprevádzaný surreálnou scénou s deťmi s krídlami na hlavách. Tento dojímavý záver s nádherne prevedenou neznámou partitúrou zabudnutého skladateľa pôsobil ako hlboko oduševnená prosba o toleranciu v netolerantnom svete.

Inscenáciu Tannhäuser Národné divadlo Košice uvedie opäť 26. a 28. apríla 2024.